

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ**

Адамов Борис Ісаєвич

УДК 316.334.2/477

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ
УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МІСТ
(НА ПРИКЛАДІ МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ДОНБАСУ)**

Спеціальність 08.10.01 - Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

КИЇВ – 1999

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Раді по вивченню продуктивних сил України

Національної академії наук України.

- Науковий консультант:** доктор економічних наук, професор Лебединський Юрій Петрович - професор кафедри управління містом Української академії державного управління при Президентіві України.
- Офіційні опоненти:** Доктор юридичних наук, професор, академік НАН України Мамутов Валентин Карлович - директор Інституту економіко-правових досліджень НАН України.
- Доктор економічних наук, професор Єрмошенко Микола Миколайович - завідувач відділу комплексного аналізу фінансової сфери апарату Ради національної безпеки і оборони.
- Доктор географічних наук, професор Степаненко Анатолій Васильович - головний науковий співробітник Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України.
- Провідна установа -** Інститут економіки промисловості НАН України (відділ проблем регіонального управління).

Захист відбудеться 14 червня 1999 р. об 11 годині на засіданні вченої ради Д 26.160.01 Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України за адресою: 252032, м. Київ, бульвар Т. Шевченка, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України за адресою: 252032, м. Київ, бульвар Т. Шевченка, 60.

Автореферат розісланий «14» травня 1999р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

доктор економічних наук, професор

С.І. Бандур

I. Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження. Економічний і соціальний процес значною мірою детермінується ефективною організацією виробництва і життєдіяльності населення в містах. Ця організація залежить від міських органів управління, які несуть відповідальність за виконання численних суспільних функцій. Збільшення розмірів міст і складності міського життя, в т.ч. у зв'язку із розвитком науково-технічного прогресу, безперервний ріст і ускладнення міських функцій, число яких лише за першу половину ХХ ст. подвоїлось і обчислюється сотнями, посилення бюджетного дефіциту міст актуалізують проблему управління містами.

Нерозуміння до останнього часу стратегічної ролі міст як економічного феномена і його місця в суспільному розвитку приводило до того, що господарські можливості міського середовища залишалися недовикористаними, по суті були поза полем зору спеціалістів і практиків містобудівництва. Звідси випадковими виявились численні рішення про розміщення в містах об'єктів промисловості та іншої діяльності, неконкретністю відзначалися генеральні плани міст, які застарівали раніше їх обнародування в пресі, не було чіткої і продуманої системи землекористування у містах і передмістях, неадекватною була система формування міських бюджетів, яка залишала міста з постійним грошовим дефіцитом і повною залежністю від вищих владних структур. Більшість наукових закладів, які покликані розглядати місто в цілому і вирішувати проблеми міста комплексно, оцінити перспективи його росту і розвитку, а також впливати на такий розвиток, на жаль страдають однобічною архітектурно-планувальною орієнтацією, ігноруючою складні соціально-економічні і особливо чисто економічні фактори, які визначають такий розвиток. Тому неефективно вирішувались найважливіші проблеми управління містами, серед яких перш за все слід назвати розширене відтворення самого міського середовища, оптимізацію їх виробничої бази, формування і використання міських фінансів тощо. Пануючі до останнього часу адміністративні методи управління сильно обмежували можливості самих міст впливати на свою долю. Ріст їх виробничої бази зумовлювався відомчими бар'єрами. Влада міст над тими процесами, що відбувалися на їх території, була значною мірою обмежена. Без використання в управлінні економічних механізмів функціонування ринкової економіки вирішити більшість проблем міст було неможливим.

Крім того, з переходом на ринкові відносини рівень організуючого впливу функціонування міської влади на соціально-економічні процеси у містах не відповідає

сучасним вимогам і потребам формування громадянського суспільства. У зв'язку з цим виникає необхідність поступової трансформації владно-розпорядчої діяльності міської влади у відповідності з потребами економічних і соціальних перетворень і вимогами адміністративної реформи, яка проводиться в державі. Завдання полягає у трансформації державного управління із гальма економічних перетворень на один із факторів їх прискорення.

Разом з тим, вирішуючи проблеми міст на державному рівні, Україна має узгоджувати їх з міжнародними заходами і виконувати прийняті другою конференцією ООН з людських поселень ХАБІТАТ - II новий Глобальний план дій на XXI сторіччя, який передбачає розробку національної політики та стратегії в галузі містобудівництва і забезпечення сталого розвитку поселень в урбанізованому світі.

В Україні набуто значного досвіду в дослідженні проблем управління містами (О.М.Алимов, С.І.Дорогунцов, Ю.П.Лебединський, П.С.Коваленко, Л.М.Корецький, В.К.Мамутов., В.І. Нудельман, Б.В.Павлишин, А.В.Степаненко, М.Ф.Тимчук, В.В.Фінагін, І.О.Фомін та ін.). Слід зазначити, що проблема системного управління містами в перехідній до ринку економіці недостатньо досліджена, не розроблений організаційно-економічний механізм їх управління. Багатопланові і динамічні зміни у розвитку міст вимагають теоретико- методологічного осмислення нових реалій і ймовірних перспектив еволюції міст. Нова міська політика повинна базуватися на надійному науковому фундаменті. Відсутні монографічні праці з питань теорії і практики управління містами. В цьому полягає актуальність і новизна дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Вибраний напрям досліджень - організаційно-економічний механізм управління містами - безпосередньо пов'язаний з тематикою наукових досліджень, які виконувались в Інституті економіки промисловості НАН України, Раді по вивченню продуктивних сил України НАН України, зокрема з розробками по управлінню регіональним розвитком і прогнозуванню соціально-економічних процесів у територіальних структурах, в т.ч. міст, проблемно орієнтованих програм комплексного розвитку Донбасу, екологічних програм тощо.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є розробка організаційно-економічного механізму управління містами у високоурбанізованих регіонах з напруженою екологічною ситуацією. Для досягнення поставленої мети виявилось необхідним вирішення наступних задач:

- розкрити економічну сутність і зміст наукової категорії «місто» як соціально-економічної територіальної системи;
- встановити закономірності еволюції міських поселень і урбанізаційних процесів;
- виокремити методологічні принципи управління містами і обґрунтувати наукові засади організаційно-економічного механізму управління ними в ринкових умовах;
- сформулювати теоретичні засади управління містами в перехідній економіці;
- розробити заходи по стабілізації соціально-економічного розвитку в регіоні і містах;
- виявити нові організаційно-економічні підходи до управління шахтарськими містами і реструктуризації їх економічної бази;
- дослідити екологічний менеджмент розвитку міст у гіперурбанізованих регіонах;
- показати методи управління містами при переході їх на стадію сталого розвитку;
- розробити шляхи удосконалення організаційно-економічного механізму управління містами в ринкових умовах.

Наукова новизна одержаних результатів. До найбільш вагомих результатів дисертаційного дослідження, що характеризуються науковою новизною і виносяться на захист, відносяться:

- поглиблення понятійного апарату в науці про міста, яка в дисертаційній роботі називається містознавством, зокрема визначення понять “місто”, “організаційно-економічний механізм”, “екологічний менеджмент”, “маркетинг міста”;
- розкриття закономірностей еволюції міських поселень і урбанізаційних процесів;
- розроблення теоретичних засад управління містами в перехідній до ринку економіці;
- запропоновані наукові положення організаційно-економічного механізму і методологічні принципи управління містами;
- обґрунтовані пріоритетні заходи по стабілізації соціально-економічного розвитку міст і регіонів у процесі трансформації економіки;
- сформулювання визначення маркетингу міст як нового управлінського процесу;
- розроблення заходів по управлінню розвитком промисловості як основної містоформуючої галузі на основі реалізації антикризової регіональної програми;
- обґрунтування шляхів реструктуризації шахтарських міст в умовах становлення ринкової економіки і закриття економічно неефективних шахт;
- сформулювання принципів і методів екологічного менеджменту і забезпечення техногенно-екологічної безпеки;

- визначення напрямів переходу міст на модель сталого розвитку;
- запропонування нових підходів до удосконалення організаційно-економічного механізму управління містами.

Практичне значення одержаних результатів. Розробки по удосконаленню управління розвитком міст реалізовані шляхом використання їх в організаційних структурах управління містами на різних регіональних рівнях (державному, обласному, міському і міськими районами). Обґрунтовані в дисертаційному дослідженні принципи та етапи процесу прийняття управлінських рішень знайшли відображення в управлінні містами Донбасу і, зокрема, Донецька та його міських районів. Пропозиції по удосконаленню організаційно-економічного механізму управління містами відображені також в цільових програмах розвитку Донецької області і Донецька, наукових звітах та доповідях, переданих Адміністрації Президента, Кабінету Міністрів України, Міністерству економіки, іншим міністерствам і відомствам України, облдержадміністрації.

На державному рівні результати досліджень впроваджені у народне господарство в комплексних цільових програмах Донецької області і багатьох наукових доповідях. На регіональному і міському рівнях результати досліджень реалізовані в програмах розвитку Донецька і його міських районів, антикризовій регіональній програмі вуглевидобутку. Результати дослідження знайшли відображення в розробках по обґрунтуванню вільної економічної зони в Донецькій області, формування якої відображено в Указі Президента.

Особистий внесок здобувача. Сформульовані та обґрунтовані в дисертації наукові положення, висновки та пропозиції є особистим надбанням її автора. Розробка теоретико-методологічних положень організаційно-економічних основ управління містами в умовах ринкової економіки здійснені автором самостійно. Особистий внесок здобувача в загальному вигляді зводиться до наступного:

- розроблено організаційно-економічні основи управління розвитком міст;
- розкрито теоретичні засади управління містами в перехідній економіці, поглиблено понятійний апарат у містознавстві;
- визначено пріоритетні напрями по стабілізації соціально-економічного розвитку міст і заходи по управлінню промисловістю як основної містоформуючої галузі;
- запропоновано новий управлінський процес на основі маркетингу міст, визначено шляхи реструктуризації шахтарських міських поселень;

- розроблено принципи і методи екологічного менеджменту і забезпечення техногенно-екологічної безпеки в гіперіндустріалізованих регіонах, визначено особливості переходу міст на модель сталого розвитку;
- сформульовано нові підходи до удосконалення організаційно-економічного механізму управління містами.

Апробація результатів дисертації. Основні науково-теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження доповідались на наукових і науково-практичних конференціях, нарадах і семінарах з проблем соціально-економічного розвитку міст, розміщення продуктивних сил і регіональної економіки, зокрема: Проблеми розвитку сучасного міста. Міжнародний науково-практичний семінар (Донецьк, 1996). Регіон: стратегія виживання і розвитку Донбасу. II Міжнародна науково-практична конференція (м.Донецьк, 1996). Залучення грошей для українських реформ – адаптація іноземного досвіду. Міжнародний семінар (м.Донецьк, 1997). Місто, регіон, держава: Проблеми розподілу влади. Міжнародна науково-практична конференція (Слав'яногорськ, 1997). Розвиток ринкових процесів в Україні: макроекономічні та регіональні аспекти. Республіканська конференція (м.Донецьк, 1998). Організація управління інвестиційними і інноваційними проектами на територіях пріоритетного розвитку. Семінар. (м.Донецьк, 1998). Проблеми розвитку зовнішньо-економічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій – регіональний аспект. Міжнародна науково-практична конференція (м.Слав'яногорськ, 1999). Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України (Київ, 1999).

Публікації. Результати досліджень опубліковані в монографії: «Організаційно-економічні основи управління міст» (Київ, 1998. - 13,3 друк. арк.), 16 брошурах, статтях у фахових наукових виданнях і розділах у монографії і збірниках. Всього за темою дисертації опубліковано більше 22 друкованих робіт загальним обсягом понад 45 друкованих аркушів.

Обсяг і структура роботи. Дисертація викладена на 370 сторінках машинописного тексту, що включає 19 таблиць та 15 ілюстрацій (діаграми, графіки). Список використаних літературних джерел нараховує 252 найменувань. Окрім цього, подано 2 додатки обсягом 41 стор. Дисертаційна робота складається із вступу, 5 розділів та висновків.

II. Основний зміст дисертаційного дослідження

1. Теоретико - методологічні засади управління соціально-економічним розвитком міст

Розкрита економічна сутність категорії «місто», яке виступає як осередок територіально-виробничих систем та як елемент територіальної організації виробництва. Місто - це: ланка територіального поділу праці, що здійснюється через постійно існуючий ринок, концентрацію і диверсифікацію виробництва; зосередження людей, пов'язаних між собою сферою виробництва, споживання, територіальним сусідством, побутовими і сімейними чинниками; нагромадження матеріальних фондів: будівель, споруд, інженерних мереж, зелених насаджень тощо; територія, що має певний статус і характеризується специфічним середовищем: соціальним, виробничим, природним, архітектурним.

Як основні ланки суспільного поділу праці і форми розселення, міста утворюють комплекси, які відповідають економічним і соціальним потребам розвитку продуктивних сил. Вони виконують важливі виробничі функції, серед яких головною є економічна, визначаюча його участь у відтворювальному процесі. Вона зводиться до створення передумов для розвитку і розміщення продуктивних сил, забезпечення адекватного

середовища для виробництва продукції і послуг у необхідних суспільству обсягах і пропорціях. Реалізація економічної функції здійснюється містом на основі використання в господарських інтересах природного і соціально-економічного потенціалів території, на якій він розміщений.

Місто - складна відкрита соціально-економічна територіальна система, яка відзначається, особливою природою та гомеостатичними властивостями. Йому, як особливому виду великих складних динамічних систем, властиві такі ознаки: наявність великої кількості елементів, які виконують різні функції; складність структури, динамічність поведінки елементів і системи в цілому, наявність складних взаємозв'язків між параметрами та елементами системи; нерегулярність впливу зовнішнього середовища і наявність стохастичності в поведінці системи; здатність системи в процесі взаємодії із зовнішнім середовищем зберігати суттєві змінні у деяких заданих межах (гомеостаз), забезпечуючи тим самим рівновагу системи зовнішнім середовищем; наявність підсистем ієрархічного і функціонального характеру, які мають власні цілі функціонування та розвитку.

Місто, являючись складовою частиною народного господарства, відокремлюється в ньому, набуваючи ознак специфічної цілісності, являючи собою складну соціально-економічну систему з властивими їй закономірностями розвитку і функціонування. У сучасній науковій літературі немає одностайності щодо структури міста. Місто, як соціально-економічна система, має такі підсистеми різної міри складності: містоутворюючу і містообслуговуючу, населення і архітектурно-містобудівну. Підсистеми міста повинні бути тісно взаємоув'язаними і збалансованими. Необхідність пропорційного і гармонійного розвитку структури міста, подолання диспропорцій в його функціонуванні обумовлюється вимогами ринкової економіки, потребами соціального прогресу.

Глобальний процес зростання ролі міст у розвитку суспільства, який визначає спосіб життя населення, його демографічну та соціально-професійну структури, види економічної та побутової діяльності, характер розселення та розміщення продуктивних сил, обумовлюється соціально-економічними процесами урбанізації, характерними ознаками якої є: неухильне зростання міст, що виявляється у збільшенні їх кількості та зростанні людності при стійкому збільшенні частки населення, яке мешкає у великих містах; посилення соціально-економічної неоднорідності території в результаті зосередження господарської діяльності і зростання соціальної активності в міських поселеннях, які характеризуються високим ступенем насиченості соціальної та виробничої інфраструктури, інженерного облаштування та благоустрою території, що робить їх особливо сприятливими для

розміщення новітніх виробництв, наукової діяльності, розвитку важливих видів управління, засобів масової інформації та сфери обслуговування; зміни структури самих міських поселень.

Ці зміни структури виявляються у: посиленні у межах міст функціональної та соціальної стратифікації території; переростанні порівняно автономних міст, пов'язаних колись лише з прилеглою до них сільською місцевістю в системи міського розселення (агломерації, конурбації, мегаполіси, урбанізовані райони) на основі виробничої кооперації, єдності ринку праці та відтворення кадрів, спільності енергетичної та будівельної бази, інженерно-транспортної інфраструктури, зон масового відпочинку; «дематеріалізації» їх функціонального профілю, що виявляється тим чіткіше, чим більше місто; поглинанні містами нових земельних площ і погіршення екологічного стану в межах міських ареалів і поблизу них.

В історії цивілізації міста пройшли довгий шлях еволюції. Основними етапами в їх розвитку були: міста давнини - середньовічні міста - промислові міста - постіндустріальні міста. Їх розвиток у різні історичні епохи мав свої особливості і характеризувався певними закономірностями.

Диференціація урбанізації не лише в територіальному вимірі, але і в часі свідчать про стадіально-регіональний характер еволюції урбанізації. В її розвитку виділяється п'ять стадій: зародження сучасних міст; швидкого росту міст на основі економічних факторів урбанізації; агломераційна урбанізація; агломераційно-субурбанізаційного розвитку; істотної трансформації міського розселення шляхом дегломерації урбанізованих територій.

Аналіз еволюції міст показує, що їх розвиток має певні закономірності, основними з яких є:

- неухильне зростання ролі міст у суспільстві. Цивілізаційний розвиток пов'язаний перш за все з містами. На рубежі XXI століття більшість населення планети проживатиме у містах;
- концентрація міського населення у великих містах, роль і значення яких безперервно зростає. У даній закономірності проявляється ефект масштабу виробництва і людської діяльності;
- диверсифікація функцій міських поселень. Якщо раніше економічною базою розвитку міст було переважно промислове виробництво, то тепер у розвитку економіки міст все більшого значення набуває сфера послуг. Це свідчить про те, що поле урбанізації розширюється;

- становлення світових міст, що виконують глобальні функції, в яких концентрується виробництво не стільки товарів, скільки виробництво інформації. Головні ознаки світових міст, крім їх людності, - це спеціалізація на фінансово-управлінських функціях, на ділових послугах, інтенсивність інтернаціональних зв'язків, розвиток телекомунікаційних мереж;

- перехід від компактного “точкового” міста до систем розселення.

У кінці ХХ століття у зв'язку із радикальною трансформацією політичної структури суспільства з орієнтацією на правові, багатопартійні та демократичні його основи, переході до ринкової економіки, відмовою від тотального одержавлення соціального розвитку, відбулися кардинальні зміни у міському розвитку і зовнішніх його умовах. Міста, особливо в Донбасі, перетворились в центри суспільно-політичної і соціальної напруги, де при тій же концентрації населення різко скоротились бюджетні джерела фінансування соціальної сфери. Диференціюється соціальна структура міст, втрачає престиж традиційна міська інтелігенція, підвищується роль суб'єктів фінансово-торгового сектору. Принципіально обновлюються форми і методи міського управління. Підвищилась відповідальність міських властей за гарантування населенню відповідних соціальних благ і прав людини. Ці обставини вимагають нових підходів до управління функціонально-просторовими перетвореннями міст у перехідній економіці.

Система управління функціонально-просторовим розвитком міст являє собою спеціально організовану сукупність політико-ідеологічних, правових і економічних дій на умови, пріоритети і обмеження перетворень окремих міських підсистем з метою усунення протиріч і забезпечення на цій основі комплексного і збалансованого розвитку міст. Системність управління полягає як в одночасній дії на міську структуру декількох взаємопов'язаних регуляторів (правових, економічних, політичних і т.д.), так і орієнтації цієї дії на внутрішньоструктурні відносини.

Управлінська діяльність - це поєднання різних функцій, направлених на вирішення проблем розвитку міст. Коло проблем, які вирішуються в процесі управлінської діяльності, зводиться до вирішення конкретних цілей розвитку, виявлення їх пріоритетності, черговості і послідовності їх реалізації. На цій основі розробляються цілі управління і обґрунтовуються певні завдання, які необхідно виконати для їх досягнення. Процес управління містами має такі основні функції: визначення цілей та шляхів їх реалізації; планування; організації; прийняття управлінських рішень; координації і регулювання; керівництво і контроль за діяльністю; забезпечення зворотного зв'язку.

Організаційно-економічний механізм управління містами означає організацію структури управляючої системи і організацію процесу її функціонування з домінуванням економічних методів керівництва. Його складовими компонентами є: організаційно-правові правила, нормативи і стандарти, визнаючи структуру управління; обов'язки, права, відповідальність органів управління та їх працівників; керівництво управлінською діяльністю; розподіл робіт між окремими ланками; оснащення управлінської діяльності засобами оргтехніки, а також систему економічних методів керівництва.

Ефективність процесу (системи) управління можна представити двояко: як оцінку міри здатності даної програми управлінських дій забезпечити досягнення цілей розвитку міста і як оцінку міри витрат ресурсів і зусиль, які витрачаються системою міського управління для досягнення цілей розвитку взятую по відношенню до якогось іншого можливого устрою такої системи. Інтегральними показниками оцінки ефективності управлінської діяльності міста може бути індекс людського розвитку, якість життя і сталість розвитку.

Для вироблення ефективних управлінських рішень необхідне створення адекватної організаційної структури і механізму управління, побудованих із врахуванням становлення і розвитку ринкових відносин. Перспективними організаційними структурами необхідно вважати такі, які: по-перше, легко і активно реагують на змінні умови суспільного розвитку, створюючи органи і підрозділи управління, випереджаючи ці умови, які їх формують; по-друге, забезпечують реальний прорив у технологічному, соціальному, економічному і політичному розвитку суспільства; по-третє, характеризують принципіально нові форми взаємозв'язків між виробничо-господарськими партнерами, забезпечуючи конкуренцію.

У містах України формується багаторівнева організаційна структура управління, що видно на прикладі оргструктури управління м.Донецька (схема 1). Вона включає: організаційні структури, які безпосередньо входять до складу апарату управління містом (управління і відділи апарату, які фінансуються з бюджету); систему госпрозрахункових організацій, що забезпечують життєдіяльність міста і є самостійними юридичними особами; організації і установи подвійного підпорядкування, що функціонують як регіональні підрозділи державних управлінських структур; організації і установи, діяльність яких координується міською владою.

Організаційна структура управління повинна забезпечувати: управління містом як єдиним цілим; управління всіма секторами економіки через відповідні функціональні, галузеві і територіальні органи; прийняття управлінських рішень; залучення населення до управління містом через систему органів самоврядування; економне витрачання бюджету

міста. При пошуку оптимальних організаційних структур управління містами необхідно виходити із наукових принципів побудови структур управління великими системами, забезпечення раціонального підпорядкування і предметної координації. При цьому потрібно також враховувати вимоги чинного законодавства щодо формування і функціонування оргструктур, а також брати до уваги реальні обставини і специфічні вимоги та можливості кожного конкретного об'єкту управління.

При вивченні соціально-економічного розвитку міст, які являють собою складні регіональні економічні системи, необхідно виходити із врахування таких методологічних принципів дослідження: трактування міста як динамічного соціально-економічного процесу, протікаючого в певному просторовому середовищі; відображення міста як соціально-економічної системи; незводимості цілого до сукупності складових його частин; взаємовідносин міста із зовнішнім середовищем та ієрархічності організації; цілісності функціональних компонентів міста; комплексності; екологічності; пропорційності і збалансованості.

Схема 1. Організаційна структура управління м. Донецьком

На основі аналізу методологічних принципів розвитку міст можна встановити конструктивні властивості міської системи: цілісність, незвідність цілого до сукупності частин; відносини із зовнішнім середовищем та ієрархічність організації; цілісність функціональних елементів, цілеспрямованість - розвиток, еволюція, адаптація. Тому важливими передумовами функціонування міста-організму є: узгодженість розвитку найважливіших елементів; рівнозначність всіх функціональних елементів, оскільки в місті не може бути «вищих» і «нижчих» функцій, а також домінування місць активізації діяльності населення і зв'язків, виникаючих між ними.

2. Управління процесом стабілізації соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону

Дослідження показали, що суттєвою рисою Донецької області є надзвичайно висока її інтегрованість в єдину економіку України. Життєдіяльність промислового комплексу Донеччини залежить від включення її в єдину енергетичну систему, систему водопостачання та постачання природного газу. В інших областях України знаходяться важливі сектори сировинної бази металургійних заводів. З усієї України Донбас отримує продукцію сільського господарства, переробної промисловості, товари народного споживання.

З іншого боку, в Донецькій області сконцентровані підприємства таких базових технологічних комплексів як «вугілля-енергетика» та «вугілля-кокс-метал». У зв'язку з цим, лише за умови розвитку цих комплексів як фундаменту, можливе відродження всієї економіки України на новій високотехнологічній основі та з сучасним структурним обличчям.

Інтенсивний розвиток промислового виробництва на основі принципів розміщення продуктивних сил, які склалися ще у початковому періоді будівництва колишнього СРСР, привів не тільки до надмірної насиченості області промисловими об'єктами, а й до їх нерівномірного розміщення. Половина промислового потенціалу області зосереджена в чотирьох крупних містах. Структура промислового виробництва, що склалась, зумовила більш гостре виявлення в області негативних наслідків загальнодержавної економічної кризи. Загальний обсяг промислового виробництва за 1997 рік у порівнянних цінах до рівня 1991 року скоротився на 49,9 %.

Займаючи одне з перших місць в Україні по економічному потенціалу область значно відстає у соціальному розвитку. Так, забезпеченість населення лікарнями, середніми медичними установами в розрахунку на 10 тис. населення значно нижчі, ніж в цілому по Україні. Погіршився стан навчально-виховного процесу, значно скоротились можливості впровадження інноваційних методик та технологій розвитку природних здібностей дітей. Під

впливом кризових явищ в економіці продовжує погіршуватись демографічний стан. Накопичуються міжгалузеві та внутрішньогалузеві диспропорції. Питома вага енерго-, матеріало- та капіталоємних виробництв (електроенергетика, вугільна, хімічна, коксохімічна, металургійна промисловість) зростає і складає нині 78% загального обсягу виробництва в області. Це обумовлює високу витратність та низьку ефективність економіки області. Енергоємність продукції в 4 і більше рази перевищує показники промислово розвинутих країн.

Базові підприємства втрачають виробничий та експортний потенціал, не забезпечують сталу та конкурентоспроможну діяльність на внутрішньому і зовнішньому ринках. Товарна структура експорту представлена в основному металургійною та хімічною продукцією, окремими видами мінеральної сировини. Постачання механічних, електричних, електронних машин та устаткування складає в загальному обсязі експорту лише 8%. Кінцева продукція підприємств Донецької області на світових ринках часто скуповується за демпінговими цінами. Рівень цін світового ринку на однойменну продукцію переважно на 20-50% нижчий, ніж на внутрішньому ринку за витратними цінами. Суттєвим також залишається відставання за якісними показниками.

Низька питома вага галузей, що виробляють товари народного споживання (лише 17%), є головною причиною низького забезпечення ними населення області, а це підприємства зі швидкою віддачею та обортом капіталу. Якщо за випуском промислової продукції на душу населення область знаходиться в числі провідних, то за випуском споживчих товарів - серед останніх областей в Україні.

Стратегічною метою антикризових заходів повинно стати створення умов для забезпечення ритмічної роботи шахт при радикальному зниженні витрат виробництва, досягнення фінансової стабільності підприємств. Реалізація цієї мети можлива за умов розв'язання наступних задач: значного скорочення витрат з вуглевидобутку безпосередньо в процесі виробництва з введенням механізму обмеження вартості вугілля зверху; очищення вартості вугільної продукції від видатків, які безпосередньо не пов'язані з вуглевидобутком та вуглепереробкою (видатки на утримання соціальної сфери, забезпечення соціальних гарантій працівникам і пенсіонерам галузі); введення механізму компенсації додаткових, понад ринкову ціну, об'єктивно обумовлених витрат на вуглевидобуток; впровадження господарського механізму, який забезпечує повну сплату відвантаженої споживачеві вугільної продукції, виведення економічних взаємовідносин на ринку вугілля з тіні, впорядкування матеріально-технічного забезпечення шахт за ефективними цінами, продаж вугільної продукції споживачеві за цінами, що забезпечують конкурентоспроможність кінцевої продукції (електроенергія, метал).

Досягти цього можна за рахунок закриття неперспективних шахт та виведення з експлуатації малопродуктивних лав, зосередження людських, фінансових, матеріальних ресурсів на очисних вибоях, де можна досягти навантаження 1000 і більше тонн вугілля на добу. До 2000 р. загальна кількість діючих очисних вибоїв може бути скорочена на 15-20%, але середньодобове навантаження на кожний з них має зрости до 300 т, проти 215 т у 1996 р.

Доцільніше впроваджувати механізм впорядкування шахтного фонду, за яким неперспективні шахти на першому етапі адміністративно приєднуються до однієї чи групи шахт, що мають перспективу розвитку та сталої роботи. Далі триває певний період переводу робітників та переміщення матеріальних ресурсів на продуктивні ланки виробництва. Тільки після цього шахта, що закривається, передається до компанії «Укрвуглереструктуризація» для остаточного закриття і вирішення питань соціального захисту трудящих, що залишились на цьому підприємстві.

Дефіцит фінансових ресурсів на здійснення антикризової програми вимагає, аби були реалізовані дійсні заходи щодо підвищення інвестиційної привабливості підприємств вугільної галузі всього Донбаського регіону. Це дозволить залучити іноземний та національний капітал, прискорити розвиток шахтарських колективів, підвищити зайнятість населення, прискорити інноваційні процеси, впровадити безвідходні технології, знизити екологічне навантаження на регіон.

За напрямками використання значних інвестиційних ресурсів, в першу чергу, потребують виробництва з відносно коротким періодом повернення капіталу: сільське господарство, переробна промисловість, товаровиробничий сектор, сфера послуг, розвиток інфраструктури. Але не менш, ніж 50% інвестицій мають бути спрямовані в базові галузі: вугільну, хімічну промисловість, енергетику, чорну металургію. Без доведення рівня техніко-економічного стану підприємств цих галузей до конкурентноспроможного на світовому ринку, поліпшення соціально-економічного стану в Донецькій області неможливе. Необхідно надати пріоритетного значення залученню інвестицій в машинобудівний комплекс.

Створення передумов для формування на основі раціонального використання ресурсного потенціалу області ефективної соціально-орієнтованої економічної системи ринкового типу з необхідним правовим, економічним та організаційним забезпеченням передбачає: посилення соціальної орієнтованості економіки і розв'язання на цій основі комплексу соціально-економічних проблем, а саме: забезпечення більш повної і ефективної зайнятості, підвищення рівня реальних доходів та соціального захисту населення на основі стабілізації та оздоровлення економіки, розвитку споживчого ринку за рахунок збільшення обсягів товарів власного виробництва, забезпечення будівництва соціально важливих об'єктів; формування оптимальної

структури господарства області, збалансованості роботи основних міжгалузевих комплексів, галузей і виробництв за рахунок збереження та розвитку економічних зв'язків, в тому числі і міжнародних; реструктуризацію підприємств, консервації основних фондів у разі припинення виробничої та іншої господарської діяльності з метою можливого відновлення їх функціонування у майбутньому; зниження енерго- та ресурсоємності матеріального виробництва за рахунок впровадження передових технологій, поступового виведення з експлуатації енергоємних та екологічно небезпечних виробництв, вихід на світовий ринок; прискорення розвитку галузей, які забезпечують функціонування всього народногосподарського комплексу, і перш за все тих, які поставляють високоякісну продукцію (роботи, послуги) на внутрішній споживчий ринок і на експорт; поліпшення екологічного становища, зменшення техногенних навантажень на природу з боку екологонебезпечних виробництв; формування та удосконалення економічного механізму регулювання, заснованого на партнерстві підприємців, трудових колективів і місцевих органів влади, який дозволить виробничій та соціальній сферам адаптуватися до умов ринкової економіки; укріплення фінансової бази області, пошук та залучення додаткових джерел фінансових ресурсів, в тому числі іноземних інвестицій для розвитку регіону і, перш за все, для забезпечення життєспроможності шахтарських міст та селищ.

З метою залучення зовнішніх інвестицій у регіони, де відбувається ліквідація вугільних шахт, необхідно надати цим регіонам *статус територій пріоритетного розвитку*. Цей статус передбачається надати таким містам і селищам: *Вугледару, Сніжному, Торезу, Шахтарську, Дзержинську, Горлівці, Кіровському, Жданівці, Макіївці, Донецьку, Красноармійську, Дмитрову, Селидові, Новогродівці, Маріуполю, Добропілля, Єнакієву*. Вибір цих регіонів зумовлений, по-перше, найбільшою напруженістю соціальної ситуації, по-друге, відсутністю достатніх ресурсів для проведення відповідної роботи в масштабах усієї області. Розроблений організаційно-економічний механізм та визначені заходи, які забезпечать реальний ефект.

Концептуальні підходи до проблеми реалізації регіональної промислової політики сформовані на основі аналізу економічних і соціальних процесів у промисловості регіону, стратегії і пріоритетів її подальшого розвитку, вибору методів державного і ринкового регулювання економіки регіону, прогнозу фінансових ресурсів.

У сучасних умовах реформування економіки України на зміну планово-розподільчому управлінню приходять економічне регулювання. І хоча роль такого регулювання, яке повинно враховувати різноманітні інтереси, а також множинність органів управління, різко зростає, проте це не означає повного зникнення адміністративного управління, прямого впливу на господарюючі об'єкти. Практика розвинутих країн говорить про поєднання, доповнення

ринкових регуляторів плановими, макроекономічними методами регулювання з боку найкрупніших власників, у тому числі і держави.

Стосовно промисловості можна виділити такі аспекти регіонального управління: взаємозв'язок регіону і республіканського центру у визначенні пріоритетів розвитку промислового комплексу регіону і опрацюванні відповідних комплексних програм загальнодержавного рівня; забезпечення розвитку промислового комплексу регіону як єдиного цілого; подолання невідповідності ринкового за змістом зовнішнього середовища і неринкового середовища підприємств.

Головний критерій при розробленні регіональних програм промислового розвитку та необхідних інвестицій - очікувана економічна ефективність підприємств. Фінансова допомога повинна подаватись селективно і бути призначеною для стимулювання інноваційних проектів з високим ризиком, дослідження в сфері розроблення і практичного використання нових технологій.

Модель антикризового стратегічного управління промисловістю регіону базується на стратегічному плануванні, визначенні поточної місії підприємства, аналізі середовища бізнесу, формуванні стратегічних альтернатив виходу підприємства з кризи і виборі однієї з них.

3. Управління розвитком шахтарських міст і реструктуризацією їх економічної бази

Проведені дослідження показали, що у Донецькій області створений потужний вуглевидобувний комплекс, на якому зайнято більше 320 тис. робітників. Тривала робота більшості шахт без реконструкції, фінансова незбалансованість призвели до того, що тільки 14 (11,6%) шахт мають виробничу потужність, відповідну сучасному рівню концентрації виробництва - 1 млн.т на рік і більше. У той же час виробнича потужність третини шахт не перевищує 300 тис.т на рік. Низький технічний рівень галузі, складні гірничо-геологічні умови обумовлюють високу собівартість вуглевидобутку і ціну вугілля, яка в 1,5 - 1,8 рази вище за світовий рівень.

Ринкова ціна на вугільну продукцію реально і об'єктивно є значно меншою необхідної вартості видобутку вугілля в Україні, особливо в Донбасі. Через це, всі необхідні фактори навіть простого відтворення виробництва не можуть бути повністю та в необхідній пропорційності забезпечені фінансово нормальним шляхом. Виручки від реалізації вугільної продукції за ринковими цінами є недостатніми на покриття витрат шахт з вуглевидобутку.

Розрахунки показують, що підприємства області здатні забезпечити всі потреби господарства у вугіллі. З цією метою необхідно прискорити структурну перебудову вугільної промисловості і реструктуризацію шахтного фонду, забезпечити до повного фінансового збалансування галузі підтримку вуглевидобувних підприємств з держбюджету, спрямувавши

цю підтримку переважно на капітальне будівництво та технічне переоснащення шахт. Як показує міжнародний досвід, структурна перебудова галузі не завжди йшла гладко і у всіх випадках її розвиток проходив незмінно у напрямку зниження масштабів виробництва, підвищення продуктивності праці і зосередження видобутку на кращих підприємствах.

Реструктуризація підприємств - це процес, супроводжуваний корінними змінами в їх діяльності і управлінні, у його робочій силі і в структурі фінансів з метою підвищення прибутковості, скорочення витрат і поліпшення якості продукції. Структурна трансформація вугільної промисловості викликана необхідністю скорочення нерентабельних підприємств і кількості зайнятих у вугільній промисловості, вирішення екологічних проблем, диверсифікації і створення нових галузей економіки у шахтарських містах, переходом від командної до ринкової системи господарювання.

Особливостями реструктуризації вугільної промисловості в Україні є: широкомасштабність закриття; необхідність істотної реконструкції абсолютної більшості вугільних шахт; складність вирішення соціальних проблем; недостатня фінансова підтримка як з боку уряду, так і міжнародних організацій.

Шахти, що ліквідуються, розташовані у 8 областях України, в тому числі в таких містах, як Українка, Харцизьк, Макіївка, Єнакієво, Сніжне, Донецьк, Антрацит, Краснодон, Стаханов, Брянка, Зорінськ, Червоноград, Александрія, Нововолинськ.

В організаційно-економічному відношенні при обґрунтуванні структурної трансформації вугільної промисловості виділяється 4 блоки проблем: реформування безпосередньо управління галуззю в організаційно-структурному і функціональному аспектах; здійснення реструктуризації шахтового фонду; із виділення груп шахт на основі диференціації за ступенем збитковості, наявності промислових запасів, технічного стану та їх гірничо-геологічних умов; розроблення програми закриття шахт.

Реформування вугільної промисловості в цілому, як і реструктуризація шахтового фонду зокрема повинні здійснюватися комплексно і вирішуватися на державному рівні, проводитись продумано, зважено і без поспішності.

Основними індикаторами при вирішенні питання про включення до переліку неперспективних шахт для розгляду їх закриття є: економічне становище кожної шахти; обмеженість промислових запасів та їх некондиційність за якістю і потужністю пластів; складні гірничо-геологічні умови родовища; низький технічний рівень технологічних процесів. На основі указаних індикаторів визначена група неперспективних шахт і розрізів у кількості 103 технічних одиниць.

В основу методики економічної оцінки роботи високозбиткових шахт покладені наступні принципи: побудова рядів пріоритетності високозбиткових шахт за основним показником - коефіцієнтом абсолютної ефективності; перевірка на основі факторного аналізу причин і випадковості високих витрат по елементах собівартості; відповідність оптової ціни рівню суспільно необхідних видатків; споживчої цінності марки вугілля.

Активізація структурної трансформації вугільної промисловості вимагає вирішення таких завдань: розробки і наукового обґрунтування нової системи і порядку фінансування капіталовкладень стосовно до ринкових умов; прийняття закону про гірничу ренту і розроблення механізму реквізиції рентного податку; знаходження коштів на будівництво нових горизонтів, реконструкції, модернізації діючих і будівництво нових шахт.

Закриття вугільних підприємств має супроводжуватися зміною економічної структури поселень. При цьому реструктуризація шахтарських міст повинна носити стратегічний напрям, визначений в контексті реформування всієї економіки України. Її необхідно здійснювати на основі загальнодержавного регулювання розвитку і розміщення продуктивних сил. У цьому зв'язку в Україні необхідно було б створити системи регіонального макроекономічного регулювання, які б вирішували глобальні територіальні пропорції і міжрегіональні зв'язки, удосконалювали територіальні структури економіки на основі підвищення ефективності регіональної економічної політики, здійснювали регіональне цільове програмування, розробляли територіальні соціально-економічні прогнози, що сприяло б попередженню і ліквідації регіональних диспропорцій.

В економічному аспекті реструктуризація шахтарських міст передбачає послідовне вжиття сукупності організаційно-економічних, соціальних, правових інформаційно-технічних заходів, направлених на усунення суперечностей між вимогами ринку і недосконалою системою форм та методів управління містами. Ці заходи повинні здійснюватися шляхом зміни економічної структури міст і діючої системи управління, впровадження сучасних форм менеджменту, забезпечуючих підприємствам міста конкурентоспроможність продукції та послуг на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Пристаювання міст до ринкової економіки пов'язане з формуванням ефективної міської політики на основі використання досягнень світового маркетингу, створення механізмів інноваційно-інвестиційної діяльності. Здійснення реструктуризації міст вимагає часткового закриття нерентабельних виробництв, диверсифікації економічної бази і управління, які дадуть змогу ефективно використовувати фінансові ресурси, що сприятиме підвищенню потенційної привабливості міст для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій. Це вимагає обґрунтування переваг реструктуризації міст, виділення пріоритетних проблем, які

визначатимуть перспективну траєкторію розвитку міського поселення. Реструктуризація міст як спосіб адаптації їх економічної бази до динамічних умов ринкової економіки, вимагає оцінки реальної ринкової ситуації з метою визначення ефективних засобів диверсифікації їх економічної бази з врахуванням особливостей конкретного міського поселення.

Стратегія розвитку шахтарських міст, де закриваються вугільні підприємства, повинна базуватися на державних і регіональних (обласних) програмах, в яких визначені напрями розвитку економічної бази цих міст. Територіальні органи влади повинні координувати розробки програм зайнятості і розвитку шахтарських міст, а також реалізацією цих програм. У спеціальних програмах створення нових робочих місць для районів закриття шахт повинні вирішуватися не лише актуальні завдання працевлаштування вивільнених шахтарів, а й перспективи розвитку шахтарських поселень. Конкретні програми диверсифікації економічної бази шахтарських міст повинні розробляти кожне місто. Ці програми відрізнятимуться за тривалістю, обсягом фінансування, економічною спрямованістю. Але всі вони повинні здійснюватися на основі наукових розробок, вкладення значних коштів.

Зайнятість вивільнених працівників і збереження шахтарських поселень буде вирішуватися переважно на основі створення малих підприємств, розвитку малого бізнесу, працевлаштування на близьких вугільних підприємствах. Важливим напрямом реструктуризації шахтарських міст є створення в них технопарків, які сприяли б виробництву конкурентоспроможної продукції. Для залучення інвестицій в шахтарські міста необхідно запровадити податкові пільги, створити сприятливий економіко-правовий клімат на період становлення нових підприємств.

Реалізація програми реструктуризації шахтарських міст можлива за допомогою коштів центрального бюджету, місцевих бюджетів, вугільних компаній і шляхом залучення приватного капіталу (місцевого, вітчизняного, зарубіжного), а також державних і недержавних кредитів. Розроблено ряд спеціальних програм перекваліфікації та створення нових виробництв у шахтарських містах Європейським Союзом, який бере участь у реструктуризації промисловості цих міст.

Для здійснення програми реструктуризації шахтарських міст необхідно організувати механізм її реалізації. Ці задачі в повній мірі не можуть бути виконані Українською вугільною компанією реструктуризації, яка має галузевий характер. З цією метою доцільно формувати територіальні системи організації нових робочих місць, в задачі яких буде входити дослідження ринку робочої сили і товарів, проведення експертизи та оцінки інвестиційних проектів, а також залучення інвестицій. Створення моніторингу соціально-економічного становища населення у

шахтарських містах, де закриваються вугільні підприємства, дозволить дати об'єктивну інформацію для прийняття управлінських рішень.

Вугільні підприємства розміщені у більш ніж 40 містах і прилягаючих до них селищах, які мають низький рівень розвитку соціальної інфраструктури. Витрати на утримання відомчого житлового фонду по Міністерству вугільної промисловості України складають 10% у собівартості кожної тонни видобутого вугілля. Істотним моментом у вирішенні проблем утримання відомчого житла і зниження витрат на виробництво вугілля є передача цих об'єктів у комунальну власність.

Маркетинг міста - це процес створення методами ринкового регулювання сприятливого міського середовища для виробництва товарів і послуг та життєдіяльності населення на основі виявлення, створення і реалізації факторів екологічно і соціально орієнтованої місцевої політики розвитку і функціонування. Він передбачає як зробити місто найбільш привабливим для життєдіяльності і виробництва і реалізацію цієї привабливості, забезпечуючи тим самим приплив інвестицій і економічне зростання. Основними інструментами маркетингу міста є маркетингове дослідження і планування, розробка бізнес-планів і цільових комплексних програм, наукове обґрунтування перспектив розвитку, активна реклама міста як населеного пункту, зручного для життя і підприємництва.

4. Екологічний менеджмент розвитку міст

Дослідження показали, що характерними особливостями екологічних проблем гіперурбанізованих регіонів, особливо тих, що розвиваються на основі гірничовидобувної промисловості, слід віднести: великі обсяги і складну структуру забруднення навколишнього середовища (в атмосферу міст викидається близько 40 забруднюючих речовин, зокрема важких металів); висока інтенсивність забруднення в розрахунку на одного чоловіка або на 1 га території (так, у 15 містах України викиди шкідливих речовин в атмосферу сягають 1 тону і більше на рік у розрахунку на душу населення); значна концентрація і диверсифікація джерел забруднення; взаємодія основних забруднювачів та їх синергетичний вплив на людину і природу.

Загострення проблем техногенно-екологічної безпеки в гіперіндустріалізованих регіонах обумовлено : появою все більш потужних та небезпечних для населення і навколишнього природного середовища джерел техногенного ризику; зростанням частки застарілих технологій та обладнання, відставанням процесів оновлення виробництва; концентрацією різномірних промислових об'єктів, їх взаємний вплив у випадку надзвичайних ситуацій. Зниження рівня техногенно-екологічної безпеки гіперіндустріалізованих територій обумовлено кризою в

економіці, яка супроводжується збільшенням застарілих технологій і обладнання, загальмуванням процесів модернізації і оновлення виробництва.

Екологічний менеджмент - це стратегія і тактика забезпечення прийняття рішень в сфері екології на основі комплексного аналізу факторів, що впливають на них. Він являє собою процес використання людських і матеріальних ресурсів (планування, організація, координація, приведення в дію і т.д.) для вирішення намічених завдань, комплекс ідеологій, стратегій, принципів, методів, засобів, форм управління екологічними процесами з метою підвищення їх ефективності.

У вирішенні проблеми сталого розвитку і підтримки глобальної екологічної рівноваги особлива роль належить Донбасу, якому за рівнем забруднення навколишнього природного середовища належить одно із перших місць на планеті. Потужний ріст міст і міських промислових агломерацій в Донбасі призвів до надмірного поглинання земельних угідь, до деградації багатьох природних ландшафтів. У результаті цього порушився місцевий і регіональний екологічний баланс, постраждала природа, що викликало загострення екологічних проблем.

Для вирішення техногенно-екологічних проблем гіперіндустріалізованих регіонів, запобігання наступу екологічної катастрофи, а в майбутньому і поліпшити екологічний стан, необхідно: вдосконалювати структуру економіки шляхом підвищення питомої ваги виробництва з високим рівнем екологічності; здійснити перехід до нових технологічних процесів, що сприяють комплексному і повному використанню природних ресурсів; поліпшити методи очищення і утилізації шкідливих відходів і викидів; створити підприємства екологічної індустрії, що перероблятимуть відходи; раціоналізувати використання природних ресурсів з метою охорони навколишнього середовища.

Вирішення екологічних проблем міст, зокрема захисту повітря, води, ґрунтів, озеленення територій, зниження акустичного забруднення, потребує: переходу до ліцензій і технологічних нормативів; розгляду питання про введення екологічного податку в системі державного оподаткування; введення системи незалежного екологічного аудиту при вирішенні питань будівництва чи реконструкції промислових об'єктів; впровадження екологічної сертифікації обладнання, що виробляється в Україні; переходу до екологічного страхування, створення відповідних фондів і банківських структур.

Поліпшення якості міського середовища включає широкий комплекс заходів, серед яких важлива роль належить міському плануванню, політиці житлової забудови, управлінню дорожнім рухом, споживанню енергії і використанню відходів, боротьбі із забрудненням і т.д. Проте в Україні відсутні програми підвищення якості міського середовища. Заходи контролю за

галузевою діяльністю, що має вплив на оточуюче природне середовище, не координуються. Тому ефективне поєднання різноманітних видів галузевої діяльності, які впливають на якість життя і оточуюче середовище в містах, можливе лише за умови комплексного підходу в плануванні, будівництві і управлінні містами з метою оздоровлення навколишнього середовища і сприянню досягнення цілей стійкого економічного і соціального розвитку.

У зв'язку з існуванням певного протиріччя між переважно галузевою належністю джерел негативних впливів на оточуюче середовище і територіальним характером виникаючих наслідків при виробленні системи управління станом оточуючого середовища в регіоні необхідно витримувати розумне співвідношення між галузевим і територіальним підходом в управлінні, подолати територіально-відомчі бар'єри, тобто, по суті, для розробки єдиної науково-технічної політики в природоохоронній роботі на рівні міста доцільний програмно-цільовий підхід.

Оскільки головним завданням природоохоронних заходів є забезпечення і зміцнення здоров'я населення, саме цей фактор вибраний стержневим моментом всієї системи управління якістю оточуючого середовища. Виходячи з цього, вибір сфер застосування основних зусиль, трудових, фінансових і матеріальних ресурсів, визначення черговості здійснення оздоровчих заходів повинні залежати від значимості впливу тих чи інших факторів на здоров'я населення.

Досягнення цілей сталого розвитку потребує формування ефективного виробництва в поєднанні із зміною структур споживання. В цьому зв'язку важливо виробити політику, яка дозволяє забезпечити економічне зростання при одночасному зменшенні витрат ресурсів. Тому в містах Донбасу слід активно реалізувати поетапну екологізацію виробництва, проводити перепрофілювання промисловості, здійснювати перебудову техногенного середовища, технічне переозброєння виробництва на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, енерго-ресурсозберігаючих технологій, безвідходних та екологічно чистих процесів. Серед завдань, що стоять перед містами Донбасу, з метою забезпечення переходу до сталого розвитку, головними є: проведення курсу на подолання в економічних структурах міських поселень, насамперед великих міст, надмірної концентрації виробництва і стагнації багатьох малих міст.

Сталий розвиток міст повинен спрямовуватися на підвищення рівня комплексності їх економічних структур. Великі міста необхідно розвивати на основі реконструкції і модернізації виробництва, прискорення розвитку соціальної інфраструктури, раціонального використання міських територій, екологізації виробництва. Планування та розбудова населених пунктів повинні якнайповніше відображати ідею української соборності й державності, самобутність культури і традиції українського народу. Важливого значення набуває підвищення еколого-містобудівельних вимог у використанні природних ресурсів.

У забезпеченні сталого розвитку міст основним завданням держави в умовах ринкової економіки є створення регулюючої структури у всіх відповідних галузях, таких як земельна політика, територіальне планування і будівельні норми. Іншим важливим завданням держави є створення правової основи для контрактних відносин між різними сторонами. Держава також контролює інструменти економічної і податкової політики, включаючи оподаткування, сприяє доступу до фінансових ресурсів для будівництва житла шляхом надання прямих кредитів і процентних субсидій або у формі державних гарантій. Вона може знижувати житлові витрати шляхом застосування різних інструментів, таких як надання житлової допомоги з врахуванням конкретних споживачів.

Ефективним інструментом вирішення екологічних проблем міст є розробка комплексних цільових програм охорони навколишнього середовища. Проблемно орієнтовані методи управління передбачають певні дії і заходи, направлені не стільки на розширення кількісних параметрів міських поселень, скільки на відбиття нового змісту і об'єктивних тенденцій в їх прогресі. Проблемно-орієнтована політика спрямовується на концентрацію сил і ресурсів при вирішенні найважливіших проблем екологічного розвитку і визначення необхідних заходів по забезпеченню досягнення перспективних соціально-економічних цілей.

Ключову роль у забезпеченні сталого розвитку міст повинні відігравати місцеві органи в силу своєї відповідальності за територіальне планування та інвестиції в інфраструктуру. За допомогою активної земельної політики міські адміністрації і міськради можуть ефективно направляти розвиток міст. Шляхом вирішення питань освіти, захисту оточуючого середовища, охорони здоров'я і соціального забезпечення місцеві органи влади можуть значною мірою впливати на життя міського населення.

5. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління розвитком міст

Однією з найважливіших ознак суспільно-політичного устрою будь-якої демократичної держави світу є наявність місцевого самоврядування. Його організаційні форми в країнах різні і залежать від історичних, географічних, національних та інших особливостей держави. Але, не дивлячись на несхожість форм самоврядування в різних країнах, сутність його завжди зводиться до гарантованого державою права територіальних спільнот громадян та тих органів, які вони обирають, вирішувати самостійно, під свою відповідальність питання місцевого значення, діючи в межах Конституції і законів відповідної держави. Становлення самоврядування у всіх країнах відбувається шляхом нормативного розв'язання і досягнення цілей розвитку місцевих громад, з одного боку, і державними органами місцевої влади, що переслідують загальнодержавні цілі, з іншого боку. До того ж постійно виникає питання про те, чи здійснює територіальна громада специфічні, відмінні від державних, функції управління, чи

вона (грумада) виконує повноваження органів держави. Оскільки однозначної відповіді на ці запитання поки немає, то еволюція самоврядування, зокрема, і в Україні відбувається на основі таких трьох теоретичних течій: державницької, громадівської і проміжної між ними - так званої державно-громадівської, або теорії муніципального дуалізму.

Встановлено, що становлення місцевого самоврядування відбувається в Україні в напрямку від державницької концепції до громадівської. Сьогодні між цими напрямками встановився певний дуалізм, але з тенденцією до громадівської концепції. Сучасний, хоча і нетривалий, досвід розвитку самоврядування в Україні свідчить, що зміщення акцентів до незалежного від державних структур і вертикальної побудови влади місцевого самоврядування відбувається швидкими (в історичному плані) темпами. Ця тенденція притаманна Україні з давніх часів і має під собою історичні традиції минулого та економічні, правові, фінансові, організаційні засади сьогодення. Ці теоретичні висновки підтверджуються також практикою самоврядування в Донецьку і Донецькій області.

Самоврядування, як гасло, як ритуальне явище, що характерне сьогодні для України, тим швидше перетвориться на дійовий засіб соціально-економічних змін, чим скоріше місцеві органи влади і органи самоврядування отримають відповідні важелі управління у вигляді економічних, фінансових, матеріальних і владних ресурсів.

Серед останніх, перш за все, треба назвати комунальну власність. Її формування сьогодні відбувається в досить невизначеному теоретичному полі і здійснюється на практиці фрагментарно, значною мірою методом спроб і помилок. Проведене дослідження, одним з результатів якого є розробка концепції формування і управління комунальної власності в місті, свідчить: метод перерозподілу, а вірніше, “переписування” державної власності в комунальну, хоча і можливий, і виправданий на певних етапах структурної перебудови, все ж таки є паліативним; радикальним способом формування комунальної власності може стати її створення за рахунок місцевих бюджетів. Другий висновок - комунальна власність матиме перспективи для свого розвитку лише за умов рентабельного функціонування підприємств комунальної власності. Мова не йде про те, що всі галузі комунального господарства повинні існувати за рахунок самоокупності. Певні з них завжди існували і будуть існувати за підтримки місцевих бюджетів. Але в цілому комунальне господарство повинно бути прибутковим. Додержання цієї умови - обов'язковий момент місцевого самоврядування, порівняно незалежного формування місцевих бюджетів.

Місцевий бюджет є також головним чинником становлення і розвитку самоврядування, реального управління соціально-економічним розвитком міст. Дослідження показали, що місцеві податки і збори повинні стати основним джерелом надходжень до місцевих бюджетів. З

4-6% надходжень з місцевих податків і зборів до міських бюджетів, що спостерігаються сьогодні в Україні, їх частка повинна зрости. Як свідчать виконані теоретичні розробки і практичні розрахунки їх питома вага повинна становити 40-60% надходжень до місцевих бюджетів.

Комунальна власність в Україні є різновидом державної власності. Місцеві органи самоврядування не стали ще повноправними власниками майна. Це свідчить про те, що муніципалізація в Україні проведена лише формально. Тому наступним кроком у проведенні муніципалізації повинно стати формування комунальної власності як реальної економічної основи місцевого самоврядування.

Основними способами формування комунальної власності можуть бути: викуп або безплатна передача майна державою чи іншими суб'єктами права власності; створення нових об'єктів власності в результаті розширеного відтворення. Впровадження інституту комунальної власності буде сприяти чіткості взаємовідносин Рад із іншими суб'єктами власності, як це має місце в зарубіжних країнах.

Роздержавлення і приватизація є одним з найбільш дійових засобів удосконалення складу та структури комунальної власності. Разом з тим специфічні умови функціонування комунальної власності жорстко обмежують пряму приватизацію комунальних підприємств і передачу їх у повне розпорядження приватних власників. Більшість комунальних об'єктів, які надають населенню безкоштовні послуги, повинні назавжди залишитися в комунальній власності і не можуть бути приватизовані.

Управління соціально-економічним розвитком міст, особливо шахтарських, в умовах побудови демократичної держави можливо лише при свідомій і добровільній участі в цьому процесі населення. Причому, не декларованому, а реальному. Це потребує не лише гасел в засобах масової інформації, а створення нового для нашої держави механізму участі населення в управлінні містами.

Як показали дослідження (соціологічні опитування, власний досвід роботи) довіра населення до влади сьогодні дуже низька. У кількісному вимірі вона визначається 2-3% (в межах помилки). Тобто довіра відсутня. Без повернення довіри населення до владних структур будь-які заходи останніх приречені на невдачу. Розробка плану повернення довіри населення до уряду, місцевої влади, створення механізму її реалізації є для шахтарських міст найпріоритетнішим завданням. Для цього потрібно сприяння створенню різних структур самоорганізації населення: не формальних, а реально діючих. Довіра - сьогодні безпосередня продуктивна сила. Треба зважити на те, що у населення складається імідж всієї влади через спілкування з місцевою. З цього і треба виходити: повернення довіри населення до владних

структур через діяльність місцевих рад, місцевих органів виконавчої влади, органів самоврядування є для шахтарських а, мабуть, і для всіх інших міст України найактуальнішим завданням соціально-економічної ситуації.

Аналіз існуючого правового та нормативно-методичного забезпечення системи управління комунальною власністю великого міста свідчить про наявність у цій сфері суттєвих недоліків та недоробок.

По-перше, чинне законодавство України містить ряд протиріч, які обумовлюють невизначеність щодо самої комунальної власності та наявність дублювання управлінських функцій щодо об'єктів комунальної власності. По-друге, на рівні міських органів влади ще й досі відсутній ряд нормативних, установчих та методичних документів, які б чітко регламентували процес управління об'єктами комунальної власності. Це призводить до дублювання функцій управління, неузгодженості на різних рівнях управління і т.і. Не для всіх структурних підрозділів міських органів управління (держадміністрації, виконкоми) розроблені положення, які регламентують конкретні функції, права та обов'язки управлінь, відділів та враховують зміни в чинному законодавстві і соціально-економічному розвитку країни. Суттєві недоліки мають також статuti комунальних підприємств та контракти, що укладаються між органами міської влади та керівниками комунальних підприємств, організацій та установ. Виходячи з сьогоденних реалій економічного життя з урахуванням існуючих недоліків, виникла нагальна потреба розробки та удосконалення нормативно-методичного забезпечення процесу управління комунальною власністю великих міст. У першу чергу це стосується прийняття новітніх законодавчих актів на рівні Верховної Ради України.

Механізм управління виробничими комунальними структурами великого міста - це система заходів, методів та установ, цілеспрямована дія яких забезпечує функціонування виробничих комунальних структур у господарстві міста з урахуванням його специфіки. Він відображає динамічний стан системи управління, обумовлює ступінь її гнучкості, сприйнятливості до зміни соціально-економічних умов розвитку великого міста. Це потребує визначення оптимальної структури органів управління, чіткого розподілу функцій на всіх рівнях управління, застосування найбільш доцільних методів управління.

Структура управління комунальною власністю великого міста може розглядатися з двох точок зору. Перша - це громадсько-політичне управління, розподіл функцій і взаємодія між органами представницької і виконавчої влади по вертикалі і горизонталі. Друга - адміністративно-економічне управління, розподіл функцій та взаємодія між спеціальними, функціональними органами виконавчої влади.

Важливим інструментом регулювання розвитку міста в умовах ринку стають економічні методи управління. Ефективне застосування податкового, кредитного, дотаційного та субвенційного регулювання, а також інвестування, приватизація та роздержавлення повинні стати важелями прискорення темпів економічного росту, розвитку соціальної та виробничої інфраструктури великих міст, відтворення робочої сили.

Управління виробничими комунальними об'єктами міста, його структури повинні будуватись таким чином, щоб виконати двоєдину задачу. З одного боку, забезпечити достатню матеріальну інфраструктуру міського самоврядування, захистити інтереси комплексного розвитку міста як великого єдиного соціально-економічного організму, сприяти забезпеченню соціально-гарантованого життєвого рівня населення. З другого боку - забезпечити ефективне керівництво майновими виробничими комплексами в умовах суперечливості перехідного періоду до ринкової економіки, виходячи з повної господарської самостійності учасників ринкових відносин, необхідності сприяння підприємництву, поширення ділової активності.

Організаційна структура управління об'єктами комунальної власності великого міста, її внутрішня будова потребує спрощення. Вона повинна базуватися на раціоналізації взаємозв'язків між підрозділами, на уточненні сфер та напрямків їх діяльності, на подоланні необгрунтованої централізації деяких функцій управління, на ліквідації зайвих управлінських структур.

Для забезпечення життєдіяльності міст слід було б більш чітко розмежувати компетенцію, функції та обов'язки держави і органів місцевого самоврядування, а також необхідно визначити джерела для фінансування виконання власних повноважень, делегованих їм державою. Потребує підвищення ролі місцевих податків і зборів, що вимагає розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо їх переліку і розмірів.

Для удосконалення бюджетних відношень доцільно розширити перелік місцевих податків і зборів. Встановлення двох меж кожного податку - мінімальну і максимальну, - дасть можливість місцевим Радам диференціювати окремі ставки податків. Доцільно також визначити обов'язковий перелік податків, який повинен бути введений на кожній території. Слід було б наділити місцеві Ради правом введення на своїй території податків, не передбачених Декретом про місцеві податки та збори, якщо вони мають економічне обґрунтування і не зачіпають соціальні права громадян. Створення при міськвиконкомах відділів місцевих податків і зборів, які займалися б питаннями контролю за надходженням місцевих податків і зборів, дозволить поліпшити ситуацію в бюджетних відношеннях міст.

Серед заходів, які можуть бути віднесені до умов сприяння соціально-економічному розвитку Донецька та інших шахтарських міст Донецької області, необхідно назвати:

1. Визначення мінімального рівня соціальних потреб на душу населення, необхідного для розрахунку мінімального розміру міських бюджетів;

2. Впровадження в практику порядку, при якому вилучення доходів із бюджетів шахтарських міст здійснюється лише у тих випадках, коли вони (доходи) перевищують мінімальний розмір місцевого бюджету.

Природно, що розповсюджувати таку практику на всі без винятку територіально-адміністративні підрозділи України недоцільно. Це - захід тимчасовий і локальний. Його використання виправдано лише при вирішенні гострих соціально-економічних і екологічних кризових ситуацій в регіоні. Саме така ситуація склалася сьогодні в Донецькій міській агломерації.

Розглядаючи вільні економічні зони з точки зору розміщення продуктивних сил необхідно мати на увазі, що, визначаючи ту чи іншу частину території країни в якості вільної економічної зони для досягнення конкретної мети, держава досягає її, розвиваючи там конкретні галузі економіки. При цьому вона використовує наявні там фактори виробництва і залучає недостаючі як із своєї території, так і з інших країн. Результатом такої діяльності держави неминуче є зміни в розміщенні продуктивних сил, економічних потенціалів окремих регіонів і країни в цілому.

Метою створення спеціальних економічних зон та запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності в Донецькій області є залучення інвестицій у пріоритетні галузі виробництва для організації нових робочих місць та працевлаштування персоналу, що вивільняються у зв'язку із закриттям, перепрофілюванням гірничовидобувних та інших підприємств, впровадження нових технологій, модернізація діючих виробництв, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, збільшення поставок на внутрішній ринок високоякісних товарів та послуг, створення сучасної виробничої, транспортної та ринкової інфраструктури.

Розробку проекту створення спеціальних економічних зон та запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності здійснено на основі комплексного підходу: встановлення спеціального митного режиму та податкових пільг на окремих територіях, зонування та запровадження спеціального режиму для окремих, насамперед новостворюваних підприємств, які відповідають певним критеріям (як-то реалізація інвестиційного проекту в пріоритетних галузях (підгалузях), виробництвах, обсяг інвестицій, працевлаштування вивільнених з гірничодобувних та інших підприємств робітників). За результатами проведеного аналізу здійснено вибір територій та спеціалізації економічних зон. З огляду на достатньо високий рівень наукового потенціалу, професійної підготовки робітників та спеціалістів, наявності розвиненої виробничої інфраструктури, і, в першу чергу, близькості до міжнародного аеропорту, пропонується створення спеціальної економічної зони «Донецьк» у м. Донецьку.

Територія, яка визначена для створення зазначеної зони, незабудована і згідно з планом розвитку міста, відведена для промислової забудови. Створення на цій території технопарку спрямоване на розвиток нових сучасних високотехнологічних підприємств для виробництва товарів на експорт та поставок на внутрішній ринок, а також імпортозамінюючих виробництв.

Вибір місця для створення спеціальної економічної зони «Азов» у м. Маріуполі зумовлено сприятливими умовами для розташування зовнішньоторговельної зони. Створення цієї зони буде сприяти відновленню втрачених обсягів вантажоперевезень, насамперед транзитних. На території спеціальної економічної зони «Азов» будуть здійснюватися операції з обслуговування транзитних вантажів, зберігання, сортування, лакування, доробки, надання транспортно-агентських та експедиторських послуг, торгівлі, виробництва товарів, а також розміщення підприємств, які застосовують новітні технології з метою виробництва товарів для їх експорту тощо.

Спеціальним уповноваженим органом управління спеціальними економічними зонами та запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності є Рада з питань спеціальних економічних зон та спеціального режиму інвестиційної діяльності, яка утворюється Донецькою обласною радою.

Створення спеціальних економічних зон та запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності у Донецькій області дозволить здійснити технічне переозброєння базових промислових комплексів, які є основою економіки України, забезпечити їх стабільну роботу та зміцнити позиції на зовнішніх ринках. Відтворення роботи галузей паливно-енергетичного комплексу сприятиме послабленню енергетичної кризи в країні, нормалізації електропостачання промислових, комунально-побутових споживачів та населення.

Оптимальна потреба у інвестиціях на 1998-2025 роки становитиме понад 59 млрд. грн., в тому числі на створення нових виробництв - біля 10 млрд. грн., решта необхідна для поновлення, технічного переозброєння та модернізації існуючих на територіях пріоритетного розвитку підприємств за програмою реконструкції.

У найближчі 10 років буде створено біля 200 тис. нових робочих місць, що забезпечить перетік робочої сили з підприємств базових галузей, які реструктуризуються. Прогнозується пріоритетне надходження інвестицій в машинобудівний комплекс для освоєння принципово нового обладнання з розробки родовищ корисних копалин, обладнання для металургійної, хімічної, нафтохімічної, нафтової та газової промисловості, сільського господарства та складної побутової техніки. Особливу важливість для Донбасу будуть мати інвестиції на відновлення та охорону навколишнього природного середовища.

Залучити іноземний капітал у необхідному обсязі можливо лише за умов надання

суттєвих пільг та достатніх гарантій нормальної роботи. Все це дозволить досягти обсягів промислового виробництва докризового 1990 року при прогресивних галузевих структурних зрушеннях. Випереджаючими темпами зростатиме виробництво товарів народного споживання, річний обсяг якого у 2025 році збільшиться проти 1997 року майже у 8 разів.

Найбільший середньорічний приріст обсягів виробництва - більше 900 млн.грн., або 4,4 відс. на рік (в 2011-2025рр. - 1,6 % на рік) буде досягнутий в період з 2001 до 2010 року. Прибуток усіх новостворених виробництв при цьому перевищить 135 млн.грн. на рік.

Загальна сума надходжень до бюджетів всіх рівнів за прогнозними оцінками з урахуванням пільг, які пропонуються, складе понад 20 млрд.грн. за 1998-2025 роки, в тому числі з податку на прибуток становитиме 1,7 млрд.грн., податку на додану вартість (з урахуванням експорту продукції) - 3,8 млрд.грн., прибуткового податку з громадян - 11,2 млрд.грн.

Висновки

Проведене дисертаційне дослідження організаційно-економічних основ управління розвитком міст дало можливість зробити ряд висновків та рекомендацій, що мають теоретичне та практичне значення, а саме:

1. Міста - це осередки територіально-виробничих систем і елементи територіальної організації виробництва. Для їх пізнання необхідно прискорити формування такої наукової дисципліни як містознавство.

2. Еволюція міст має певні закономірності, основними з яких є неухильне зростання ролі міст у суспільстві, концентрація міського населення у великих містах, диверсифікація функцій міських поселень і становлення світових міст, що виконують глобальні функції.

3. Система управління функціонально-просторовим розвитком міст являє собою спеціально організовану сукупність політико-ідеологічних, правових і економічних дій на умови, пріоритети і обмеження перетворень окремих міських підсистем з метою усунення протиріч і забезпечення на цій основі комплексного і збалансованого розвитку міст.

4. При вивченні соціально-економічного розвитку міст, які являють собою складні регіональні економічні системи, необхідно виходити із таких принципів дослідження: трактування міста як динамічного соціально-економічного процесу; відображення міста як соціально-економічної системи; незвідимості цілого до сукупності складових його частин; взаємовідносин міста із зовнішнім середовищем та ієрархічності організації; цілісності функціональних компонентів; комплексності; екологічності, пропорційності і збалансованості.

5. Стратегічною метою антикризових заходів повинно стати створення умов для забезпечення ритмічної роботи шахт при радикальному зниженні витрат виробництва,

досягнення фінансової стабільності підприємств, закриття неперспективних шахт та виведення з експлуатації малопродуктивних лав.

6. Реструктуризація шахтарських міст являє собою вжиття сукупності організаційно-економічних, соціальних, правових, інформаційно-технічних заходів, направлених на усунення суперечностей між вимогами ринку і неефективною системою форм та методів управління містами. Вона повинна носити стратегічний характер, визначений в контексті реформування всієї економіки України і здійснюватися на основі загальнодержавного регулювання розвитку і розміщення продуктивних сил.

7. Сталий розвиток міст повинен спрямовуватися на підвищення рівня комплексності їх економічних структур. Великі міста необхідно розвивати на основі реконструкції і модернізації виробництва, прискорення розвитку соціальної інфраструктури, раціонального використання міських територій, екологізації виробництва. Планування та розбудова населених пунктів повинні якнайповніше відображати ідею української соборності й державності, самобутність культури і традиції українського народу. Важливого значення набуває підвищення еколого-містобудівельних вимог у використанні природних ресурсів.

8. Урбаністична концентрація населення та виробництва робить міські землі унікальним ресурсом. Для їх раціонального використання доцільно впроваджувати зонінгові правила, що регламентують використання та забудову земельних ділянок.

9. Встановлено, що еволюція місцевого самоврядування відбувається в Україні в напрямку від державницької концепції до громадівської. Сучасний, хоча і нетривкий, досвід самоврядування в Україні свідчить, що зміщення акцентів до незалежного від державних структур і вертикальної побудови влади місцевого самоврядування відбувається швидкими (в історичному плані) темпами. Для подальшого розвитку самоврядування необхідно, щоб органи самоврядування отримали відповідні важелі управління у вигляді економічних, фінансових, матеріальних владних ресурсів.

10. Вдосконалення механізму управління містами повинно базуватися як на вдосконаленні організаційних методів управління, так і економічних методів керівництва, а також адміністративного впливу на їх розвиток.

11. Створення спеціальних економічних зон та запровадження спеціального режиму інвестиційної діяльності виступає як механізм для досягнення цілей економічного розвитку на окремих територіях Донецької області та наступного позитивного впливу відповідних зрушень на розвиток економіки регіону та країни в цілому. У спеціальних економічних зонах та на територіях пріоритетного розвитку створюється система управління та контролю за використанням основних ресурсів (землі, робочої сили, капіталу, інфраструктури) та наданням

митних, податкових та інших пільг. Основне завдання такої системи управління - спрямування інвестицій у пріоритетні виробництва, розвиток соціально орієнтованої економіки, екологізація виробництва.

III. Основні публікації за темою дисертації

Монографії

1.Адамов Б.І. Організаційно-економічні основи управління розвитком міст. - К.: Грот, 1998. - 215 с.

Брошури

2.Адамов Б.І. Економічна сутність міста і закономірності еволюції міських поселень. НАН України, Інститут економіки промисловості. - Донецьк, 1996.-25с.

3.Адамов Б.І. Удосконалення планово-бюджетних відношень міста та міських адміністративних районів. НАН України, Інститут економіки промисловості. - Донецьк, 1996.-25с.

4.Адамов Б.І. Удосконалення управління комунальними структурами міста та міських адміністративних районів. НАН України, Інститут економіки промисловості. - Донецьк, 1996.-36с.

5.Адамов Б.І., Лебединський Ю.П. Дольова участь підприємств у фінансуванні розвитку природоохоронної інфраструктури міст і районів. НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил. - К., 1997.-11с. (у співавт.: внесок автора – особливості розвитку екологічної інфраструктури, методи визначення природоохоронного фонду, обґрунтування ставки платежів підприємств на охорону довкілля в містах і міських районах).

6.Адамов Б.І. Розширення бази і поліпшення організації місцевого оподаткування в місті. НАН України, Інститут економіки промисловості. - Донецьк, 1997.-46с.

7.Адамов Б.И. Формирование бюджета городского района. НАН Украины, Институт экономики промышленности. - Донецк, 1997.-51с.

8.Адамов Б.І., Рибак В.В. Теоретичні засади управління розвитком міст. НАН України, Інститут економіки промисловості.-Донецьк, 1997.-41с.(у співавт.: внесок автора – сутність і функції системи управління містами, організаційні структури і методологічні принципи управління містами, становлення місцевого самоврядування).

9.Адамов Б.І. Екологічний менеджмент розвитку міст. НАН України, Інститут економіки промисловості. - Донецьк, 1997.-67с.

10.Адамов Б.И., Королев В.Ю. Информационно-экономические аспекты программно-целевого управления развитием региона. НАН Украины, Институт экономики

промышленности. - Донецк, 1998.- 18с.(у співавт.: внесок автора – сутність і особливості регіонального управління, інформаційні технології менеджменту регіонів, реалізація програм маркетингу на регіональному рівні).

11.Адамов Б.И., Кулиш Е.В. Анализ и прогнозирование состояния оборотных средств предприятий региона в условиях рынка. НАН Украины, Институт экономики промышленности. - Донецк, 1998.- 16с.(у співавт.: внесок автора – аналіз оборотних коштів і методичні підходи до їх прогнозування в умовах ринкових відносин).

12.Адамов Б.И., Рассуждай Л.Н. Проблемы вывода из кризиса угольной промышленности Украины на региональном уровне. НАН Украины, Институт экономики промышленности. - Донецк, 1998.- 24с.(у співавт.: внесок автора – виділення регіональних соціально-економічних проблем виходу вугільної промисловості із кризи, методичні принципи оцінки економічного положення шахт, шляхи удосконалення системи комерційного розрахунку в соціальній сфері вугільної галузі).

13.Адамов Б.И., Моисеев Г.В. Проблемы реализации региональной промышленной политики. НАН Украины, Институт экономики промышленности. - Донецк, 1998.-24с. (у співавт.: внесок автора – концептуальні підходи до проблеми реалізації регіональної промислової політики, шляхи удосконалення процесів управління промисловістю регіона, міжнародний досвід регіональної економічної політики, модель антикризового стратегічного управління).

14.Адамов Б.И., Батченко Л.В. Подготовка управленцев рыночной ориентации как фактор ускорения экономических реформ. НАН Украины, Институт экономики промышленности. - Донецк, 1997.- 21с. (у співавт.: внесок автора – теоретико-прикладні засади підготовки управлінців ринкової орієнтації, становлення системи менеджменту, зв'язок економічного розвитку з удосконаленням управління на основі перерозподілу наявного капіталу і робочої сили з менш ефективної сфери економічної діяльності до більш ефективної).

15.Адамов Б.И, Биренберг Б.М. Основные направления развития регионов Украины. НАН Украины, Институт экономики промышленности. - Донецк, 1998.- 28с. (у співавт.: внесок автора – аналіз соціального і економічного розвитку областей України та бюджетного забезпечення соціальних програм, шляхи удосконалення методів формування доходів місцевих бюджетів, напрями політики соціально-економічного відродження регіонів).

16.Адамов Б.И. Организационно-экономический механизм управления городами. НАН Украины, Рада по вивченню продуктивних сил.- К.: Грот, 1998.- 48с.

17.Адамов Б.И., Губерная Г.К., Чиликин А.И. Перспективы развития угольной

промисловості України. НАН України, Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 1999. – 20с. (у співавт.: внесок автора – реструктуризація вугільної промисловості, виведення із експлуатації груп шахт і розрізів, фінансове забезпечення програми ліквідації шахт, соціальний захист вивільнених працівників, модернізація галузі).

Статті у наукових виданнях

18.Адамов Б.І., Ковиршина В. Бюджет міського району // Економіка України.-1998.-№ 4.-С.20-25. (у співавт.: внесок автора – аналіз джерел доходів і витрат бюджету району, пропозиції по удосконаленню фінансового забезпечення міських районів України).

19.Адамов Б.И., Биренберг Б.М. Концептуальные подходы к формированию политики возрождения регионов. / Проблемы развития промышленного региона. НАН Украины, Институт экономики промышленности. - Донецк, 1998. - 21с. (у співавт.: внесок автора – наукові засади відродження регіонів, шляхи виходу України із економічної кризи на основі використання можливостей регіонів, їх ресурсів і резервів).

20.Адамов Б.И., Попов А.Г. Руководство и лидерство / Менеджмент.- Донецк: Андромеда, 1998.-16с. (у співавт.: внесок автора – розкриття змісту роботи керівника по управлінню організацією, стилі господарського керівництва, визначення придатності до управлінської діяльності, роль лідерства в системі керівництва).

21.Адамов Б.И. Формирование бюджета городского района и пути его совершенствования / Город, регион, государство: Проблемы распределения власти. Материалы межд. научно-практ. конф. Донецк. 1997.- 3с.

Депоновані статті

22.Адамов Б.И. Вопросы автоматизации процесса принятия управленческих решений по приватизации жилья / Функциональная и информационная деятельность работников аппарата управления в условиях развития предпринимательства. Сборник УкрНИИТИ № 1422 - Ук92 от 16.09.1992 г. -5с.

Анотація

Адамов Б.І. Організаційно-економічні основи управління розвитком міст (на прикладі міських поселень Донбасу). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.10.01 – Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Київ, 1998.

Висвітлені теоретико-методологічні основи управління соціально-економічним розвитком

міст, розкрита економічна сутність міста, визначені ознаки міста як складної динамічної системи, виділені етапи розвитку міст у взаємозв'язку із стадіями урбанізації і закономірностями їх еволюції, досліджені сутність, методологічні принципи і організаційно-економічний механізм системи управління містами. Значна увага приділяється управлінню процесом стабілізації соціально-економічного розвитку господарського комплексу регіону і розвитку шахтарських міст, реструктуризації їх економічної бази. Розкриті наукові засади маркетингу міста, особливості екологічного менеджменту розвитком міст у гіперіндустріалізованих регіонах, переходу міських поселень на модель сталого розвитку, обґрунтовані напрямки удосконалення організаційно-економічного механізму управління розвитком міст на системній основі.

Ключові слова: місто, управління, сталий розвиток, екологічний менеджмент, самоврядування, маркетинг міста, організаційно-економічний механізм, реструктуризація, техногенно-екологічна безпека, ефективність

Annotation

V.I.Adamov. Organizational/economical basis of cities' development management (at the example of Donbass Region towns). - Manuscript.

Dissertation for obtaining of Economical Sciences Doctorate by speciality 08.10.01 - Location of Productive Forces and Regional Economy. Council for Analysis of Productive Forces of Ukraine. National Academy of Science of Ukraine. Kyiv, 1998.

The treatise describes theoretical/methodological grounds of management of social-economical development of cities, explains economical essence of a city, determines characteristics of a city as a sophisticated dynamic system, outlines phases of development of cities in connection with stages of urbanization and regularities of their evolution, researches nature, methodological principles and organizational-economical mechanism of cities' management system. Considerable attention is paid to management of the process of stabilization of social-economical development of industrial complex of the region and to development of miners' cities, restructuring of their economical basis. The work clears up scientific principles of city marketing, particular features of ecological management of a city development in hyper-industrialized regions, conversion of towns to the model of permanent development, grounds areas of improvement of organizational-economical mechanism of cities' development management, founded on systematic basis.

Key words: city, management, permanent development, ecological management, self-administration, city marketing, organizational-economical mechanism, restructuring, technogenic/ecological security, efficiency.

Аннотация

Адамов Б.И. Организационно-экономические основы управления развитием городов (на примере городских поселений Донбасса). –Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.10.01 – Размещение производительных сил и региональная экономика. Совет по изучению производительных сил Украины НАН Украины. – Киев, 1998.

Освещены теоретико-методологические основы управления социально-экономическим развитием городов; раскрыта экономическая сущность города как звена территориального разделения труда, отвечающего экономическим и социальным потребностям общества; определены признаки города как сложной динамической системы, в которой выделяются следующие основные подсистемы: градообразующая, градообслуживающая, население и архитектурно-градостроительная. Выделены этапы развития городов (древние города – средневековые города – промышленные города – постиндустриальные города) во взаимосвязи со стадиями урбанизации и закономерности их эволюции, выражающиеся в неуклонном повышении роли городов в обществе, концентрации населения в крупных городах, становлении мировых городов, переходе от точечного города к системам расселения. Исследованы сущность и функции системы управления городами, их организационно - экономический механизм, включающий организационную структуру управляющей системы и организацию процесса ее функционирования с доминированием экономических методов руководства, показателями оценки эффективности которого являются индекс человеческого развития, качество жизни и устойчивость развития. Разработаны методологические принципы управления городами, позволяющие определить конструктивные свойства городов, стратегию и тактику управления ими.

Изложены проблемы управления процессом стабилизации социально-экономического развития хозяйственного комплекса региона, показаны его место и роль в экономике Украины, обоснованы приоритетные мероприятия по стабилизации социально-экономической ситуации в регионе и первоочередные задачи по реализации региональной промышленной политики с целью преодоления негативных последствий кризисных явлений. Значительное внимание уделено управлению развитием шахтерскими городами и реструктуризацией их экономической базы. С этой целью освещены вопросы регулирования развития угольной промышленности как градоформирующей отрасли, разработаны методические положения оценки экономики шахт в контексте возможного их вывода из эксплуатации и организационно-экономические особенности ликвидации угольных предприятий в переходной экономике. Разработаны система хозрасчета в социальной сфере шахтерских поселений и научные основы маркетинга городов как новой прогрессивной формы управления городской средой.

Раскрыто содержание экологического менеджмента в развитии городов, показаны особенности природопользования и техногенно-экологической безопасности в гипериндустриализированных регионах, а также экологизацию экономического развития путем структурной перестройки экономики, развития малоотходных и ресурсосберегающих технологий, прямых природоохранных мероприятий. Определены пути комплексного решения проблемы охраны окружающей среды и перехода городов на модель устойчивого развития на основе реализации широкого комплекса мероприятий, среди которых первоочередная роль принадлежит формированию эффективного производства в сочетании со сменой структур потребления, обеспечения экономического роста при одновременном уменьшении расходов ресурсов. Ключевая роль в обеспечении устойчивого развития определена местным органам в силу их ответственности за территориальное планирование и инвестиции в инфраструктуру.

Разработаны направления совершенствования организационно-экономического механизма управления развитием городов. Показано становление и развитие местного самоуправления как организационно-управленческой основы совершенствования уровня руководства развитием городов, определены направления повышения эффективности системы управления коммунальной собственностью крупного города, разработаны концепция управления производственными коммунальными структурами в рыночной экономике и пути совершенствования планово-бюджетных отношений города и городских административных районов. Изложены экономические методы управления развитием городов на основе эффективного применения налогового, кредитного, дотационного и субвенционного регулирования, а также инвестирования, приватизации и разгосударствления собственности. Обоснованы направления совершенствования управления формированием и развитием специальными экономическими зонами и специальным режимом инвестиционной деятельности в Донецкой области. Расчеты показывают, что создание этой зоны и внедрение специального режима инвестиционной деятельности позволят в ближайшие 10 лет создать около 200 тыс. новых рабочих мест, модернизировать экономический потенциал, повысить темпы экономического роста.

Ключевые слова: город, управление, устойчивое развитие, экологический менеджмент, самоуправление, маркетинг города, организационно-экономический механизм, реструктуризация, техногенно-экологическая безопасность.

Підписано до друку 11.05.1999 р. Формат 60х60/16.

Умов.друк.арк.2,0. Обл.-вид.арк.2,0 Зам.

Тираж 100 прим. Безкоштовно

м.Київ-5, вул.Червоноармійська, 57/3, к.201.

Товариство «Знання» України.

Видавництво та оперативна поліграфія

227-41-23, 294-71-27.